

LANDSLAKKEN LANGS SPOORDIJKEN, 3.
HET TRAJECT VAN DE MUSEUMSTOOMTRAM HOORN-MEDEMBLIK

H.K. Mienis

**Landsnails along railway embankments, 3. The section of the Museumsteamtram
Hoorn-Medemblik, Noord-Holland, the Netherlands.**

A stretch of 3 km of the Museumsteamtramline Hoorn-Medemblik was investigated for the presence of terrestrial snails. At least twenty-one different species were recorded as living along this line. All, except one: the introduced, but rapidly spreading *Cantareus aspersus*, are typical inhabitants of biotopes present in a peat-bog area crossed by the steamtramline. None of the species typical for dry railway embankments elsewhere in Noord-Holland like *Pupilla*, *Monacha*, *Candidula* or *Cernuella*, were encountered. The absence of such species is probably caused by the fact that this line runs almost at groundlevel. Predation on some of the landsnails is carried out by Thrushes and White-toothed shrews and most probably also by carabid beetles and terrestrial flatworms.

Inleiding

De stoomtramlijn Hoorn-Medemblik, provincie Noord-Holland, werd in 1887 opengesteld voor het personen- en goederenvervoer. Deze op particulier initiatief aangelegde lijn zou een belangrijke functie moeten gaan innemen in de ontsluiting van het landelijke West-Friesland. Vooral werd geogd op het vervoer van produkten uit de groente- en fruitteelt naar Amsterdam en omstreken door de aansluiting van deze spoorlijn op de reeds bestaande staatsspoorweg Hoorn-Zaandam (Kok, 1981). Gedurende de periode 1890-1920 voldeed de lijn inderdaad aan de verwachtingen, daarna nam vooral het passagiersaanbod snel af. Het is dan ook niet zo verwonderlijk dat deze lijn, net als zoveel andere particuliere lijntjes, spoedig na de tweede wereldoorlog werd opgeheven.

In tegenstelling tot de gebruikelijke gewoonte werd het 20.2 km-lange tracé niet afgebroken. Tot ieders verrassing reed op 23 mei 1965 voor het eerst weer een stoomtram van Hoorn naar Medemblik (Kok, 1981). Dit initiatief van de Tramwegstichting werd voortgezet door de Museumstoomtram Hoorn-Medemblik, bestaande uit een grote groep vrijwilligers, die het lijntje sinds 1973 weer geregeld gedurende de vakantiemaanden exploiteert. De treintjes puffen nu weer op een slakkengang over het oorspronkelijke traject vanuit Hoorn via Westerblokker, Zwaag, Wognum-Nibbixwoud, Benningbroek, Abbekerk, B(r)oerdijk*-Oostwoud, Twisk en Opperdoes naar Medemblik.

Het tracé van deze spoorlijn steekt nauwelijks boven het omliggende land uit, maar verschilt van het laatste door de samenstelling van de grondsoort: zand, grind en koolgruis. Het vormt dan ook een veel drogere habitat dan de omgeving. Het traject is op heel veel plaatsen gemakkelijk bereikbaar en bemonstering van de flora en fauna levert geen gevaar op: reeds van verre kondigt de museumstoomtram zijn komst aan.

Op botanisch gebied is het tracé onderzocht door Koster (1991) en vooral door Deen en Vis, die in de jaren 1992-1997 het gehele traject gebotaniseerd hebben (www.knnv.nl/hoorn/16-verslagen/verslag3.htm). Dit resulteerde onder anderen in de registratie van een groot aantal zogenaamde typische spoorwegplanten zoals: Ruige Klaproos – *Papaver argemone*, Driekleurig viooltje – *Viola tricolor*, Kleine teunisbloem – *Oenothera*

ra parviflora, Peen – *Daucus carota*, Kleverig kruiskruid – *Senecio vulgaris*, Bezem kruiskruid – *Senecio inaequidens*, Wegdistel – *Onopordum acanthium*, Kleine leeuwebek – *Chaenorrhinum minus*, Koningskaars – *Verbascum thapsus*, Witte amarant – *Amaranthus albus*, Papegaaienkruid – *Amaranthus retroflexus*, Heksenmelk – *Euphorbia minor*, Klein liefdegras – *Eragrostis minor* en Gewoon langbaardgras – *Vulpia myuros*. Opvallend is ook het grote aantal adventieve planten in dit lijstje.

De malacologische inventarisatie

Op 19 september 1998 werd een deel van het traject op de aanwezigheid van landslakken onderzocht. Het handelt hier om het deel vanaf boerderij 'De Pionier' aan de Broerdijk*, nabij kilometerpaal 12 en de Poelweg/Wijmersweg, halverwege Oostwoud en Twisk. Dit stuk spoorlijn ligt in de Vier Noorder Koggen. De eerste 2 km van het bemonsterde traject lopen parallel aan de B(r)oerdijksloot, min of meer in een west-oost-richting, zodat hier sprake is van taluds met een expositie naar het zuiden en naar het noorden; de volgende onderzochte kilometer buigt vanaf Oostwoud pal naar het noorden, vandaar dat één zijde naar het oosten gekeerd is en het andere talud naar het westen. Op tien punten werden de mollusken aanwezig aan beide zijden van de lijn gescheiden geregistreerd, zodat in totaal 20 opnamen verricht werden.

De onderzochte vindplaatsen bevinden zich op de volgende lokaties langs het tracé:

- nabij km-paal 12
 - westelijk van de nieuwe brug over de B(r)oerdijksloot
 - oostelijk van de nieuwe brug over de B(r)oerdijksloot
 - ter hoogte van het bruggetje in het tracé
 - ter hoogte van het wipwatermolentje
 - nabij km-paal 12.5
 - nabij km-paal 13
 - voormalig station Oostwoud (km-paal 13.5)
 - ter hoogte van km-paal 14
 - kruising met de Poelweg/Wijmersweg (km-paal 15)
- De km-palen staan aangegeven op de topografische kaarten.

Resultaten van het onderzoek

De resultaten van het onderzoek zijn in tabelvorm gegeven. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen de vindplaatsen met een zuid/noord expositie (tabel 1) en de lokaliteiten met een oost/west expositie (tabel 2).

Tabel 1: Mollusken aanwezig langs het tracé van de Museumstoomtram Hoorn-Medemblik tussen km-paal 12 en 13.5 (voormalig station Oostwoud)

Lokaliteiten:	Zuid-expositie								Noord-expositie							
	1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3	4	5	6	7	8
<i>Oxyloma elegans</i>					x			x	x	x	x	x	x	x	x	x
<i>Succinea putris</i>					x				x		x	x	x	x	x	
<i>Cochlicopa lubrica</i>				x			x					x				
<i>Vertigo pygmaea</i>				x								x				
<i>Vallonia costata</i>	x			x	x							x				
<i>Vallonia excentrica</i>	x			x								x				
<i>Vallonia pulchella</i>								x								
<i>Punctum pygmaeum</i>	x				x											
<i>Discus rotundatus</i>	x			x			x	x				x	x	x		
<i>Arion rufus</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
<i>Arion circumscriptus</i>							x								x	
<i>Arion distinctus</i>					x											
<i>Aegopinella nitidula</i>								x								
<i>Oxychilus cellarius</i>	x				x										x	x
<i>Zonitoides nitidus</i>																x
<i>Deroceras laeve</i>					x		x									
<i>Deroceras reticulatum</i>	x	x	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x
<i>Trichia hispida</i>	x	x	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x
<i>Trichia spec.</i>				x												
<i>Arianta arbustorum</i>								x								x
<i>Cepaea nemoralis</i>	x	x	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x
<i>Cantharus aspersus</i>					x		x									x

Tabel 2: Mollusken aanwezig langs het tracé van de Museumstoomtram Hoorn-Medemblik tussen km-paal 14 en 15 (van af voormalig station Oostwoud tot aan de overgang met de Poelweg)

Lokaliteiten: 9	Oost-expositie		West-expositie	
	9	10	9	10
Soorten:				
<i>Oxyloma elegans</i>	x	x	x	x
<i>Vallonia pulchella</i>	x	x		x
<i>Discus rotundatus</i>	x	x		x
<i>Arion rufus</i>	x	x	x	x
<i>Zonitoides nitidus</i>			x	
<i>Deroceras reticulatum</i>	x	x	x	x
<i>Trichia hispida</i>	x	x	x	x
<i>Arianta arbustorum</i>	x	x	x	x
<i>Cepaea nemoralis</i>	x	x	x	x
<i>Cantharus aspersus</i>	x		x	

Discussie

In totaal werden 21, misschien 22 soorten, gevonden. Allen konden eenvoudig gedetermineerd worden, behalve een deel van de Haarslakken (*Trichia*) van vindplaats nummer 3. Ten oosten van de nieuwe brug over de B(roerdijks)loot, maar alleen aan de zuidkant van het tracé, werden Haarslakken aangetroffen die duidelijk in twee groepen verdeeld konden worden. De meeste exemplaren hadden roodbruingekeurde, vrij hoge huisjes met een relatief kleine umbilicus (hier opgenomen in de tabellen als *Trichia hispida*), daarnaast werden lichtbruine exemplaren aangetroffen met een veel bredere navel en een platter huisje (*Trichia spec.*). Daar er nog veel onzekerheden bestaan betreffende het *Trichia hispida*-complex heb ik beide vormen gescheiden opgevoerd in Tabel 1.

Langs het traject dat in een west-oost richting loopt (vindplaatsen 1-8), werden 22 soorten aangetroffen; ter-

wijl dit aantal langs het zuid-noord traject (lokaliteiten 9-10) slechts tien bedroeg. Dit grote verschil kan zo goed als zeker toegeschreven worden aan de vorm van het talud: dit loopt op de lokaliteiten 9-10 vrij steil naar beneden en eindigt aan beide zijden in een sloot. Daarentegen is er op de lokaliteiten 1-8 nauwelijks sprake van een aflopend talud. Alleen het verschil in samenstelling van de grond: zand en steenslag tegenover veengrond, geeft de grens van het talud aan. De taluds zijn hier ook op de meeste plaatsen heel breed.

Onafhankelijk van de loop van het traject of de expositie zijde van de taluds werden vier soorten overal aangetroffen: de Gewone wegslak *Arion rufus*, de Gevlekte akkerslak *Deroceras reticulatum*, de Gewone haarslak *Trichia hispida* en de Gewone tuinslak *Cepaea nemoralis*.

De Slanke barnsteenslak *Oxyloma elegans* en de Gewone barnsteenslak *Succinea putris* werden vooral op de naar het noorden gekeerde zijde van het talud op

de lokaliteiten 1-8 waargenomen. Dit wordt zo goed als zeker veroorzaakt door de aanwezigheid van het vele riet dat langs de B(r)oordijksloot groeit. Merkwaardig genoeg werden beide vondsten van de Kleine akkerslak *Deroceras laeve* aan de drogere zuidzijde gedaan. Deze soort is meestal nauw gebonden aan een heel vochtig biotoop en wordt in Noord-Holland vooral langs sloten, in greppels en heel vochtige weiden aangetroffen. Het gaat hier beslist niet om de zich snel uitbreidende Zuidelijke akkerslak *Deroceras panormitanum*, die relatief groter en iets lichter van kleur is en in een minder vochtig biotoop voorkomt.

Echt duidelijke verschillen in de soortensamenstelling tussen taluds naar het zuiden of naar het noorden gekeerd of taluds met een oost respectievelijk west-expositie, hetgeen in beide gevallen neerkomt op een warmere dan wel koudere zijde, konden niet vastgesteld worden. Daarvoor steken de taluds niet hoog genoeg boven het omringende land uit.

Het voorkomen van de Segrijnslak *Cantarus aspersus* op de lokaliteiten 5, 8 en 9 kan verklaard worden door de aanwezigheid van respectievelijk tuinafval van een tegenoverliggende boerderij (lokaliteit 5) en aangrenzende tuinen (lokaliteiten 8-9). Deze antropogene soort zal zich ongetwijfeld in alle richtingen verder uitbreiden, maar vooral langs het zuid-noord traject richting Twisk en Opperdoes. De taluds van dit traject worden niet of nauwelijks met onkruidverdelgers bespoten zodat zich hier een hoogopgaand plantengezelschap ontwikkeld heeft dat gedomineerd wordt door Grote brandnetel *Urtica dioica*, Haagwinde *Calystegia sepium* en Riet *Phragmites communis*.

Vooral op de vindplaatsen 8 en 9 komen Heesterslak *Arianta arbustorum*, Gewone tuinslak en Segrijnslak in heel grote aantallen voor. De populaties van deze drie grote huisjesslakken worden benut door lijsters want heel veel verbrijzelde huisjes werden aangetroffen in zogenaamde lijstersmidsen. Als aambeeld worden zowel grotere stenen, bielsen als de rails gebruikt. Een andere slakkeneter die langs de stoomtramlijn voorkomt is de Huisspitsmuis *Crocidura russula*: een levend exemplaar werd aangetroffen in een oude pet ter hoogte van lokaliteit 6, samen met enkele stukgebeten huisjes van onvolgroeide Gewone tuinslakken en resten van loopkevers (Carabidae). Deze loopkevers zijn zelf ook vijanden van landslakken. Ook de Gewone landplatworm *Microplana terrestris*, die op lokaliteit 2 waargenomen werd, is een slakkenliefhebber. In dit geval gaat de voorkeur uit naar Akkerslakken (*Deroceras*), maar daadwerkelijke predatie op een Akkerslak werd dit keer niet waargenomen.

Conclusie

Tijdens de inventarisatie van de slakkenfauna van een deel van het traject van de stoomtramlijn Hoorn-Medemblik werden 21 (misschien 22) verschillende soorten vastgesteld. Allen, behalve de Segrijnslak, zijn

typische bewoners van biotopen, die kenmerkend zijn voor een laagveengebied zoals de 'Vier Noorder Koggen'. De Segrijnslak is een geïntroduceerde soort, die zijn verspreidingsgebied vooral gedurende de laatste 30 jaar razendsnel aan het uitbreiden is. Typische soorten voor spoordijken zoals het Mostonnetje (*Pupilla muscorum*), Karthuiserslakken (*Monacha*), Grasslakken (*Candidula*) en Duinslakken (*Cernuella*), werden niet aangetroffen. Dit zijn allen soorten die de voorkeur geven aan een droog biotoop. Hoewel het tracé van de stoomtramlijn in principe droger ligt dan het omringende laagveeland, is het waarschijnlijk toch te vochtig voor bovengenoemde typische spoordijkslakken, want anders zouden daar in elk geval Gras- en Duinslakken hebben moeten voorkomen. Zij komen namelijk wel in grote aantallen voor langs de nabijgelegen snelweg A-2. Op de aanwezige slakken wordt op zijn minst predatie uitgeoefend door Lijsters en Huisspitsmuizen en waarschijnlijk ook door Loopkevers en Landplatwormen.

* Er bestaat verwarring betreffende de juiste schrijfwijze van deze geografische naam: op kaarten vindt men Boerdijk en Boerdijksloot vermeld. Het bekende vogelasiel 'De Bonte Piet', nabij km-paal 10, ligt echter aan de Broerdijk 32, Midwoud. Bovendien weet ik uit eigen ervaring dat de oorspronkelijke inwoners van Abbekerk, Oostwoud en Midwoud het reeds meer dan 50 jaar altijd over de Broerdijk/dijk hebben.

Literatuur

- Kok, J., 1981. De ontwikkeling van het railvervoer in Noord-Holland boven het Noordzeekanaal. Noord-Holland, 1 (5): 17-22.
Koster, A., 1991. Spoorwegen, toevluchtsoord voor plant en dier. Natuurhist. Bibl. KNNV, 54: 235 pp. Utrecht.

Adres van de auteur:
National Mollusc Collection
Berman Building
Department of Evolution, Systematics & Ecology
Hebrew University
91904 Jerusalem
Israël
E-mail: mienis@netzer.org.il